

**МАМЛАКАТДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
ВА САМАРАЛИ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ
ЗАРУРЛИГИ**

Ф. Б. Шакирова

Тошкент давлат транспорт университети доценти,

Шихназаров Жавоҳир Жасурбек ўғли

Тошкент давлат транспорт университети талабаси

Маълумки бугунги кунда индустриал ривожланган давлатларда иқтисодий ўсиш омиллари олдингидек капитал, меҳнат ва ишлаб чиқариш воситаларигина бўлиб қолмасдан балки иқтисодий ўсишнинг асосий омили сифатида юқори сифатли саноат маҳсулотлари, рақобатбардош интеллектуал маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминловчи билимлар, ғоялар ва янги технологиялар юзага чиқмоқда.

Дунё иқтисодиётида охириги йилларда содир бўлган ва давом этаётган инқирозли жараёнлар миллий иқтисодиётларда ҳам ҳар томонлама пухта ўйланган иқтисодий сиёсат юритишни тақоза этмоқда. Дарҳақиқат, жаҳон иқтисодиётининг барқарор ўсиши учта глобал омил, яъни ишлаб чиқаришнинг техник-технологик даражаси, инновацион фаолият олиб борувчи институтлар ва субъектнинг самарали фаолияти, мамлакатда олиб борилаётган макроиқтисодий сиёсат ва унинг натижасида шакллантирилган мўтадил инвестиция муҳити ҳал этувчи омил бўлиб қолмоқда.

Агар юқорида келтирилган омиллар мисолида мамлакатимизда инновацион ривожланиш ҳолатини таҳлил қилинадиган бўлса қуйидагиларни айтиш жоиз бўлади. Саноати юксак ривожланган давлатлар (АҚШ, Англия, Франция) тажрибаси, жўшқин ривожланиш палласини бошидан кечираётган давлатлар (Малайзия, Сингапур, Ж.Корея, Таиланд)да олиб борилаётган ислохотлар тажрибасидан кўринадикки замонавий иқтисодиёт инновацион-интеллектуал тавсифга эга бўлиб бормоқда. Маълумки, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, юқори суръатлар билан ривожланиши самарали инвестиция ва инновацион сиёсати, улар ўртасидаги диалектик алоқадорлик тамойиллари асосида таъминланмоқда.

Қайси иқтисодий маконда тадбиркорликка кенг йўл, такомиллашган рақобат механизми, мўтадил инвестиция муҳити ва оқилона инвестиция сиёсати юритилса ўша ҳудудда иқтисодий ривожланиш инновацион тавсифга эга бўлади, иқтисодиёт жадал суръатлар билан ривожланади ва қисқа вақт ичида иқтисодий жиҳатдан қолоқ давлатларнинг индустриал ривожланган давлатга айланишига замин яратилади.

Бундан ташқари, юқорида келтирилган халқаро иқтисодиётдаги янги тенденциялар, иқтисодий ўсиш, ривожланиш омилларининг ўзгариши ўз навбатида инновацион иқтисодиётга ўтишни ҳаётий заруратига айлантirmoқда. Шунингдек, бу жараёнда бир қатор омиллар, шарт-шароитлар инновацион иқтисодиётга ўтишни тақоза этмоқда (1 - жадвал).

1 - жадвал.

Инновацион ривожланишга ўтиш заруриятини белгиловчи омиллар

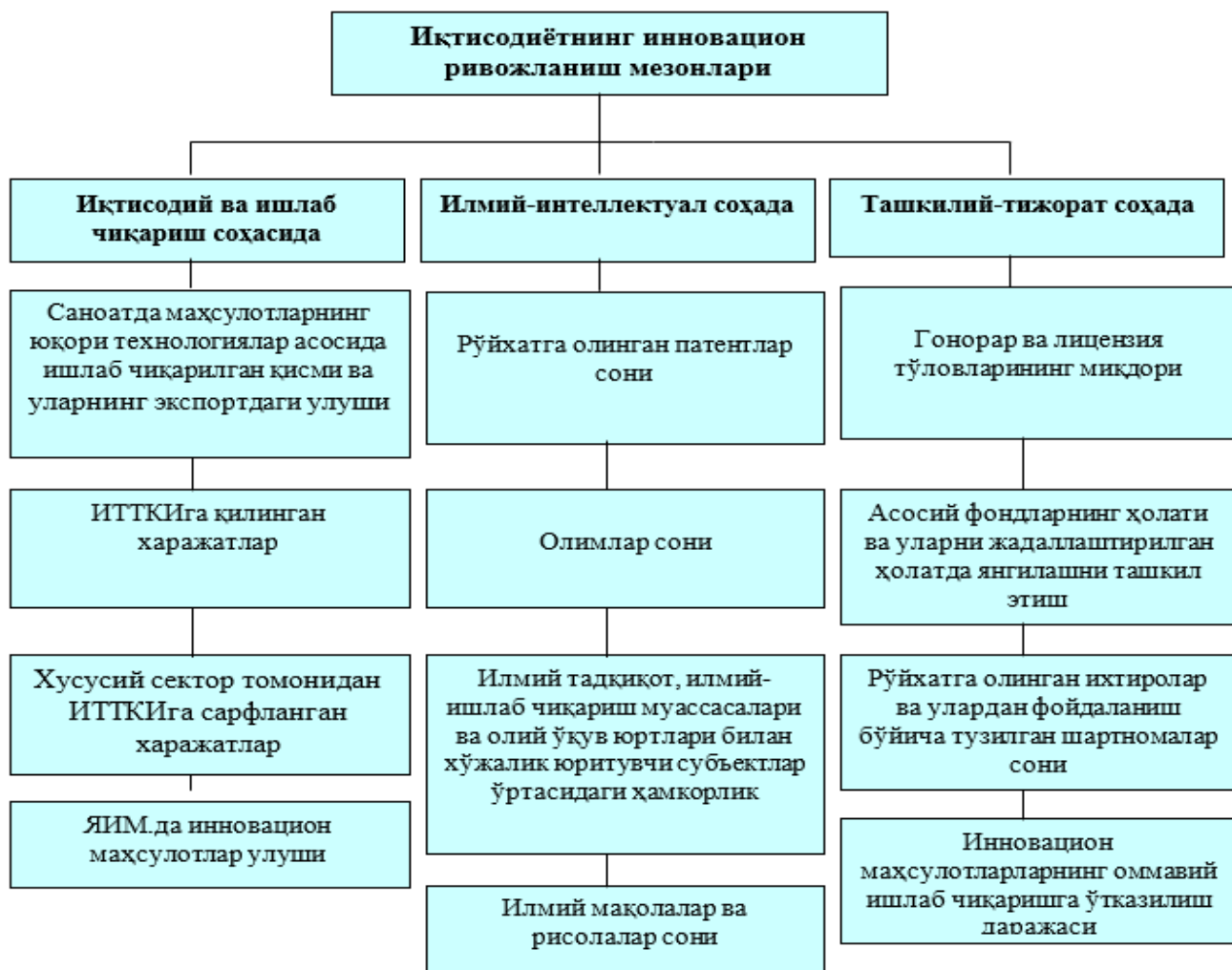
Омиллар	Функционал вазифаси
Иқтисодиётда даврийлик тавсифига эга бўлган молиявий-иқтисодий инқирозларнинг вақти-вақти билан содир бўлиб туриши	Жамиятда ижтимоий-иқтисодий тангликларнинг келиб чиқиши ва хўжалик юритувчи субъектларнинг инқироздан чиқиш учун ўз фаолиятига ихтиролар ва янги ёндашувларни қўллашнинг долзарб масалага айланиши.
Бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектларининг молиявий мустақиллиги ва рақобатбардошлигини таъминлаш	Бозор иштирокчилари томонидан ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқаришни техник-технологик янгилаш, модернизация қилишга ўтилиши.
Табиий, иқтисодий ва минерал ресурсларнинг чекланганлиги	Ресурслардан тежамкорлик билан самарали фойдаланиш ва шу мақсадда замонавий технологиялар, стандартлар ишлаб чиқиши ҳамда ишлаб чиқаришнинг альтернатив усулларига ўтиши.
Аҳоли сонининг узлуксиз равишда ошиб бориши	Дунё, мамлакатлар аҳолисининг ўсиши, эҳтиёжларнинг табиий ва ўз-ўзидан узлуксиз ошиб бориш тенденциясининг вужудга келиши.
Миллий иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларидаги асосий фондларнинг эскириш даражасининг юқорилиги	Давлат ва миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун асосий фондларни янгилаш муддатларини қисқартириш орқали таркибий ўзгаришларни амалга ошириш.

Жадвалдан кўринадикки, инновацион иқтисодиётга ўтиш заруратини иқтисодиётда даврийлик тавсифига эга бўлган молиявий-иқтисодий инқирозларнинг вақти-вақти билан содир бўлиб туриши, бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектларининг молиявий мустақиллигини ва рақобатбардошлигини таъминлаш, табиий, иқтисодий ва минерал ресурсларнинг чекланганлиги, аҳоли сонининг узлуксиз равишда ошиб бориши, миллий иқтисодиёт тармоқлари, соҳаларидаги асосий фондларнинг эскириш

даражасининг юқорилиги каби омиллар киради. Ушбу омилларнинг ҳар бири муайян функционал вазифани бажаради. Мазкур омиллар ҳар бир миллий давлатни инновацион ривожланиш йўлини танлашга мажбур этадиган ва мамлакатда эса барқарор иқтисодий ўсишни таъминлайдиган омиллар ҳисобланади.

Ҳозирга кунда миллий иқтисодиётни инновацион ишлаб чиқаришга ўтказиш нафақат фан-техника тараққиётига, саноатда янги тармоқларнинг ривожланишига балки иқтисодиётнинг барча соҳа, тармоқларини янгилаш, модернизация қилиш, уларга янги технологияларни киритиш ҳамда жамият ҳаётининг маънавий, маърифий томонларини, бошқарув тизимини, унинг усуллари, йўлларини такомиллаштириш ҳамда ижтимоий онгни юксалтиришни ҳам шарт қилиб қўймоқда. Маълумки, ҳар бир инқироздан чиқишнинг янги усуллари инновацияларга асосланган янги техник-технологик йўналишларни вужудга келтиради. Юқоридагилардан келиб чиқиб шундай хулоса қилиш мумкинки, назарий жиҳатдан инқироздан чиқиш ёки уни инқироздан сақланишнинг асосий йўлларида бири бу – иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга ўтишдир.

Инновацион иқтисодиётнинг асосий белгилари, яъни мезонлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади (1-чизма).

1- чизма. Иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш мезонлари

Чизмада келтирилган мезонларга кўра Ўзбекистонда инновацион иқтисодиётни шакллантириш масаласининг қай ҳолатда эканлигига баҳо бериш мумкин бўлади. Инновацион иқтисодиётнинг шаклланиш ва ривожланишини акс эттирувчи мезонларнинг асосийлари саноатнинг ривожланганлик даражаси, юқори технологиялар асосида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми, ЯИМда ИТТКИга қилинган харажатлар салмоғи, ЯИМ таркибида инновацион маҳсулотлар улуши, мамлакатда қилинган ва рўйхатга олинган ихтиролар, кашфиётлар, патентлар сони ва уларнинг тижоратлашув даражаси ҳисобланади.

Маълумки, инновацион ривожланишнинг асосини саноат тармоғи ва унинг турли йўналишлари ташкил этади. Шу нақтаи назардан Ўзбекистоннинг инновацион ривожланишининг ҳозирги ҳолати, истиқболи ҳақида сўз юритишни саноат тармоғининг таҳлилидан бошлаш мақсадга мувофиқдир.

Бизнингча, айнан иқтисодий инқирозлар шароитида инновацион фаолиятни кучайтириш, жадаллаштириш миллий манфаатларимизга мос келади ва янги янги маҳсулотлар, хизматларнинг яратилишига туртки бўлади. Иқтисодиёт фанидан маълумки, ҳар қандай маҳсулот ёки хизмат ўзининг циклик ҳаётийлик даврига эга. Ушбу ҳодисани иқтисодиётга татбиқ этадиган бўлсак, ҳар қандай иқтисодий тизим ҳам ўзининг яшаш даврига эга деган хулоса қилишимизга асос бўлади.

Жаҳон иқтисодиётининг ривожланиш тарихи, вақти-вақти билан инқирозлар бўлиб туриши ҳам фикримизни тасдиқлайди. Шу ўринда яна бир саволнинг туғилиши табиийки, бу иқтисодий-ижтимоий ҳаётдаги айрим оламшумул ўзгаришлар, яъни инновацион ислоҳотлар инқирозлар даврида вужудга келиши сабаби нимада? Дарҳақиқат, ҳар қандай инқироз салбий оқибатларга олиб келиши билан бир қаторда ижобий ҳолатларни ҳам келтириб чиқаради. Инқироз натижасида ўзининг барча салоҳиятини сарфлаб бўлган, эски иқтисодий тизим барбод бўлади ва ҳалокатга юз тутади.

Ҳалокат исқанжасида қолган иқтисодий тизим камчиликларини бартараф этиш учун янги иқтисодий стратегияларни ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этишга эҳтиёж туғилади. Айрим турдаги маҳсулот ёки хизматларга бўлган талаб умуман йўқолади, бу эса ўз навбатида жиддий таркибий ўзгартиришларни, хусусан юқори таваккалчиликка асосланган новаторликка етаклайди. Худди шундай шароитлардагина юқори иқтисодий ўсиш суръатини таъминловчи инновацион маҳсулотлар ва хизматлар яратилади.

Иқтисодиётдаги инқирозли вазиятлар мамлакатни инновацион ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқишга мажбур этадиган омиллардан бири ҳисобланади. Иқтисодиётни инновацион ривожлантириш стратегиясининг мақсади мамлакатдаги муайян даврдаги ижтимоий-иқтисодий ҳолатдан келиб чиқади ва умумий тарзда қуйидагиларни ўзида акс эттириши лозим бўлади:

– инвестицияларнинг асосий қисмини мамлакатнинг асосий ишлаб чиқариш фондларини янгилашга йўналтириш;

– мамлакатнинг фан-техника соҳасини ривожлантириш, унинг ютуқлари билан ишлаб чиқариш ўртасидаги алоқадорликни таъминлаш, илмий ютуқларни ҳаётга татбиқ қилиш механизминини ишлаб чиқиш, интеллектуал мулкдан фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш каби чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;

– иқтисодий-инновацион муносабатларнинг асосий субъектлари (давлат, илмий-текшириш институтлари, таълим муассасалари, корхоналар ва ҳоказолар) ўртасида ижодий ҳамкорликни кучайтириш ва мувофиқлаштириш.

Миллий хўжаликда тадбиркорлик фаолияти рақобат механизми асосида ташкил этилиши, иқтисодиётда монополизмга қарши курашишнинг самарали тизими ишлаши, барча хўжалик юритувчи субъектларнинг кредит ресурсларига, ахборот базасига ва бошқа молиявий манбалардан фойдаланишда тенг ҳуқуқли эканлигини таъминлаш катта аҳамиятга эга. Инновацион иқтисодиётга ўтишнинг концептуал асосининг асосий мазмуни соғлом рақобат механизми амал қилган шароитда тадбиркорлар инновациялар яратиб, инновацион лойиҳаларни реализация қилиб ўзининг бозордаги мавқеини, молиявий мустақиллигини мустаҳкамлайди, миллий иқтисодиёт ўсишига, давлатни ривожлантиришга ва пировардида халқ фаровонлигини оширишга хизмат қилади.

Ривожланаётган мамлакатлар учун илмий-техник салоҳиятдан тўғри фойдаланиш мақсадида давлат томонидан молиявий ресурсларни тежаш, инвестицияларни тегишли соҳаларга йўналтириш катта аҳамиятга эга. Давлат томонидан инновацион сиёсат инвестиция сиёсати билан ҳамоҳанг амалга оширилиши, инновацион фаолиятни молиялаштиришда иқтисодиётнинг устивор соҳалари аниқланиши керак.

Ўзбекистон улкан табиий ресурслар, саноат салоҳиятига эга давлат ҳисоблансада иқтисодий ўсиш асосан экстенсив усуллар ёрдамида таъминланмоқда. ЯИМ таркибида хом ашё ишлаб чиқариш салмоқли улушга эгалигича қолмоқда. Бизнингча юқорида таҳлил қилинган мазкур ҳолатларнинг барчаси инновацион иқтисодиётга ўтиш ҳар доимгидан ҳам долзарблигини белгилайдиган зарурат ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шакирова Ф. Б. Развитие экономики Узбекистана на основе инновационной деятельности //Проблемы современной экономики. – 2015. – №. 3 (55). – С. 299-302.

2. Mardievna S. G., Boltaevna S. F. The role of public-private partnerships in attracting investment projects in the transport sector //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – Т. 27. – №. 6.